

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308 - 2140

Review Article / Derleme Makalesi

Batı Coğrafya Geleneğinde Antik Dönem, Erken Coğrafyalar

Ancient Period, Early Geographies in the Western Geographical Tradition

Alpaslan Aliğaoğlu*

Abstract: Geography is the science that explains the marks left on the Earth's surface by people and nature. In the development of geography, there are different stages, and one of these stages is called the Ancient period, which plays an important role in the evolution of geographical development. In this study, the geography of the ancient period is examined through a literature review method. The purpose of the study is to show what different thinkers in this period added to geography and what the period was like in general. In conclusion, the ancient period's geographical contributions lasted until the 16th and 17th centuries, and this influence continues today. Herodotus, Eratosthenes, Strabo, and Ptolemy made important contributions during this time. Anatolia is important in geography because of its geographical location. The city of Alexandria also has a feature of being a scientific center. Geography has its origins in ancient Greece and is studied in a small area. The universe is Earth-centered. Many things related to geography, like making maps, began in this period. The era has its unique traditions. These include the topographic, mathematical, astronomical, and theological traditions. However, some other traditions and approaches that have shaped geographical thinking have their roots in this period. Spatial tradition, area studies tradition (regional approach), environmental determinism, and probabilism are among them.

Structured Abstract: The Ancient Geography has distinct features. Firstly, it is considered a Greek science. Geographic studies were first conducted by the ancient Greeks. This trend continued until the 16th century. The Romans, due to the vastness of their empire, were more engaged in governance, law, and military activities rather than in science. The scientific field was pursued with a focus on its utility. This utility would become particularly prominent in later periods, especially during the age of exploration. The universe is Earth-centered, and the concept of a symmetrical order in the universe prevails. Consequently, the Earth is considered symmetrical and spherical accordingly. Ancient geography was conducted in a small area around the Mediterranean due to the limited knowledge of the world at that time. This area is important for the city of Alexandria, with the Library of Alexandria being significant. Many scholars have served here, giving rise to the Alexandrian school. The field of geography took its name from this city, with the first explanation of it being an independent science also made here. Being a centre of science, a library (or museum) with a function such as having numerous works will partially contribute to the development of geography in the future. In ancient geography, Miletus (Balat) and Cyrene (Cyrene-Krene) are also important settlements. Miletus is where the Ionian school (Thales, Anaximander) was founded. The fact that significant thinkers mainly originated from Anatolia (such as Amasya, Bodrum, İznik, Miletus (Balat)) does not fail to bring to mind the idea that geography was developed in Anatolia. Furthermore, the Miletus School holds a central position in scientific research. Through the means of the wealthy and traders, knowledge was gathered and

---

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Prof. Dr., Balıkesir University Faculty of Science and Literature, Department of Geography
ORCID 0002-6198-3878
alpaslan38ster@gmail.com

Cite as/ Atıf: Aliğaoğlu, A. (2024). Batı coğrafya geleneğinde antik dönem, erken coğrafyalar. *Turkish Studies*, 19(1), 381-394. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.73482>

Received/Geliş: 07 November/Kasım 2023

Accepted/Kabul: 20 March/Mart 2024

Published/Yayın: 25 March/Mart 2024

Checked by plagiarism software

evaluated here. Geography is seen as a science based on the location of places on Earth and the relationships between places. Although some were referred to as geographers in the Ancient Period, geography was carried out by historians, philosophers, and mathematicians who were not geographers. This situation has remained an important characteristic of geography until recent times. Geography was first used as a concept in this period. It was also emphasised during this period that geography should be a separate science. The period also emphasised the combination of geography and history. Undoubtedly, there are other firsts. The first maps, descriptions, and explanations are among them. The first descriptions were made by Hecataeus of Miletus. Therefore, the chorological perspective, which will later be expressed as a regional approach, emerged during this period. Herodotus and Strabo hold an important position in this approach. The concept will later be used by Varenius and Kant. The first cartographic contribution was also made by Anaximander of Miletus. Hipparchus, Thales, Plato, Pythagoras, and Ptolemy are related to the mathematical tradition. These contributions are considered the beginning of the spatial tradition, one of the four traditions of geography. The number of those who made geographical contributions in the Ancient Period is not high. More precisely, Holt-Jensen (1999) explains the period with four individuals: Herodotus, Eratosthenes, Ptolemy, and Strabo. Ancient Period studies, especially Ptolemy, also contribute to the development of geography among the Arabs.

The period has its own unique traditions; these are topographic, mathematical-astronomical, and theological traditions. In addition to these traditions, clues to traditions close to the present day are also indicated in the Ancient Period. These traditions form the origins of traditions or approaches that emerged in the Modern Period. The history of environmental determinism, the first paradigm of geography, dates back to this period. Herodotus is one of the commentators on this. In this regard, Hippocrates went much further. In the work "Air, Waters, and Places," it is stated that the physical and moral character of people resembles the nature of their own country. The tradition of field studies begins with Strabo. This leads us to a regional approach. The interaction between human and environment mentioned in theological explanations reminds us of probabilism, an approach in geography. Again, the subject is taken as a "Cosmological and Theological" tradition by Livingstone (2018). The existence of a creative power will later be used by Ritter in the relationships between religion and geography. Some Dutch geographers also have a religious perspective. The long-debated idiographic and nomothetic duality in geographical theory emerged during this period. While the idiographic approach emphasizes the singularity of places, the nomothetic approach has a rule-making perspective based on similarities or common features. This duality in the 1950s led to a debate among spatial traditionalists with a regional perspective, and therefore the regional perspective was not considered scientific. It can thus be said that the methods of geography science began to take shape in this period.

Keywords: Geography, Ancient Period, Early Geographies, Geographic Tradations, Features and Generalizations

Öz: Coğrafya, insan ve doğal çevrenin yeryüzünde bıraktığı izleri açıklayan bilimdir. Coğrafyanın evriminde farklı aşamalar ayırt edilmektedir. Klasik Dönem, Modern Dönem ve Çağdaş Dönem modern zamanlarda ortaya çıkan dönemlerdir. Bu aşamalardan biri de coğrafyanın erken dönem hafızası olarak nitelenecek Antik Dönemdir. Bu dönem coğrafyanın adının koyulduğu dönem olmak gibi bir özelliğe de sahiptir. Eldeki çalışmada, Antik Dönem coğrafyası kaynak tarama yöntemi ile ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, bu dönemde farklı düşünürlerin coğrafyaya yaptıkları katkıları ve dönemin genel özelliklerini ortaya koymaktır. Sonuç olarak görülmektedir ki Antik Dönem coğrafi katkıları etkisini mutlak manada 16. hatta 17. yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Arap coğrafyacıları da bu dönemden etkilenmiştir. Bu etki kısmen de olsa bugün devam etmektedir. Herodot, Eratosthenes, Strabo, Batlamyus'un önemli katkıları olmuştur. Coğrafyacıların coğrafi kökeni nedeniyle Anadolu, coğrafi düşüncenin merkezinde yer alır. İskenderiye ve Milet şehirleri bilimsel merkez olmak gibi bir özelliğe sahiptir. Coğrafya Eski Yunan kökenli olup, küçük bir alanda yapılmaktadır. Evren dünya merkezlidir. Coğrafi olan, harita yapımı gibi, birçok ilk bu dönemde ortaya çıkmıştır. Dönemin kendine has gelenekleri vardır. Bunlar, topoğrafik, matematik ve astronomik ve teolojik gelenektir. Ancak coğrafi düşüncenin gelişiminde etkili olan başka bazı gelenek ve yaklaşımların kökeni de bu döneme kadar uzanmaktadır. Mekânsal gelenek, alan incelemeleri geleneği (bölgesel yaklaşım), çevreci determinizm ve probabilizm bunlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Antik Dönem, Erken Coğrafyalar, Coğrafi Gelenekler, Özellikler ve Genellemeler

Giriş

Coğrafya en yalın anlamıyla insan mekân etkileşimidir. “Coğrafya ayrı ayrı yerlerdeki tüm fiziksel ve beşerî olguların etkileşimi ve yerler arasındaki bu karşılıklı etkileşimin hangi kalıplar yarattığı ve mekânı nasıl örgütlediğinin incelenmesidir” (Bergman, 1995, s. 2). Veya coğrafya üst varlığın kontrolünde doğal güçlerin işleyişi ile ortaya çıkan, insan eylemi ile değişen yeryüzünün yani mekânın incelenmesidir. Coğrafya, yerleşilmiş dünya ile ilgilidir. Yani ökümenin incelemesidir tanımı kötü bir tanım değildir. Bu açıdan bakıldığında yeryüzünün tam üzeri coğrafya tabakası olarak geçer. Yeryüzünün yükseldikçe astronomi, aşağıya doğru ise jeoloji ile ilgisi artar (Cresswell, 2013). Coğrafya bilim dalı modern anlamda yenidir. Ancak coğrafi düşünce insanoğlu ile yaşıttır. Coğrafi düşünmek insanoğlunun doğasında vardır. Sack’ın deyiimiyle “herkes Homo Geographicus’tur (aktaran Holt-Jensen, 2017, s. 25). İnsan varoluşu ile birlikte bugün coğrafyacıların sorduğu soruları kendine sormuştur: “Orası neresidir? Orası neye benzer? Bu soruların cevabını aldıktan sonra, insanlar nedenleri ve anlamları analiz etmişlerdir. Şeyler neden oradadır? Bunların diğer şeylerle ilişkileri nasıldır? Gibi sorularının cevapları araştırılmaktadır (Bergman, 1995). Bu yönüyle coğrafya merak ve keşif bilimidir. Günlük hayatımızda bu merak duygusu ile hareket eder, mekânsal bilgi toplar ve gündelik eylemlerimizi buna göre yerine getiririz. Kuşkusuz coğrafi bilginin tarih öncesi vardır. Ancak coğrafi bilginin yazılı kayıtlara geçişi daha yakın zamanlı olmuştur. Bu zaman MÖ. 300’de başlatanlar (Holt-Jensen, 1999) vardır. Yavan (2014) başlangıç olarak MÖ. 600 yılını alır. Ancak James (1972), Homer’i coğrafyanın babası olarak niteler. Onun Trova Savaşı yıllarını, yani MÖ. 1280-1180, ele aldığı şiiri MÖ. 9. yüzyılda yazılmıştır. İlyada’da eski Yunanlıların gelenek, göreneklere, dini, felsefi inançları ve Çanakkale Yöresi’nin tarihi coğrafyası anlatılır. Odessa’da ise Truva’nın yıkılışından sonra, memleketine dönmek isteyen Akha önderlerinden Odysseus’un on yıl süren yolculuğu esnasında başından geçen olaylar anlatılır (Tekeli, 2015). Bu eser yazılı çalışma olduğundan coğrafi çalışmanın başlangıcı bu şekilde ele alınabilir. Coğrafi bilginin hafızası vardır. Bu yönüyle coğrafya biliminin tarihini ve felsefesini en eskiden yeniye doğru ele almak gerekmektedir.

Coğrafyanın tarihi farklı dönemlere ayrılır. Bu dönemler tarihi dönemler olabileceği gibi, coğrafi düşüncenin gelişimine bağlı olarak farklı şekillerde ele alınabilir. Nitekim coğrafyaya giriş ders kitaplarında tarihi dönemselleştirmeler kullanılmıştır. Oysa Hartshorne’den etkilenen James (1972) farklı bir bakış açısıyla konuyu ele almaktadır. Klasik Dönem başlığı altında, klasik coğrafyanın başlangıçları, Orta Çağ’da coğrafya, Keşifler Çağı, Buluşların Etkisi ve son olarak, Son ve Başlangıç, Alexander von Humboldt ve Carl Ritter adlı başlıklardan oluşuyordu. Antik Dönemin Klasik Dönem başlığı altında ele alındığı görülür. Hartshorne (1939), von Humdoldt ve Carl Ritter dönemini tek başına Klasik Dönem olarak niteler. Ancak ondan önce Klasik Öncesi Dönem vardır. Bu dönem Varen ve Kant tarafından temsil edilir. Antik Dönem yaradılış dönemi olarak da bilinir. Diğer dönemler Modern Dönem ve Çağdaş Dönemdir. Modern Dönem 1874 yılında, Almanya’da Berlin Üniversitesinde ilk coğrafya bölümünün açılmasıyla başlamaktadır. Çağdaş Dönem Schaefer’in 1953 yılında yazdığı “Coğrafya’da İstisnacılık” adlı makale ile başlar (James,1972; Yavan, 2014). Bu çalışmada coğrafi düşüncenin evriminde önemli bir yeri olan Antik Dönem ele alınmaktadır. Bu dönem MÖ. 9. yüzyıldan Roma İmparatorluğunun çöküş yılı olan 476 yılına kadar devam eder. Başka bir görüşe göre, bu dönemde bilimsel faaliyetler, MS. 5. yüzyıl başlarında İskenderiye Kütüphanesinin tahribi ile son bulmaktadır (Ural, 2016). Ancak Avrupa’da Orta Çağ’da coğrafi bilgi birikimi olmadığından, dönemi 15. ve 16. yüzyıla kadar uzatmak mümkün olur.

Çalışma kapsam olarak beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın genel bir tespiti yapılmakta, konu, amaç ve kapsam kısaca ifade edilmektedir. İkinci bölümde ilgili yayınlar

ele alınmaktadır. Bu bölümde özellikle İngilizce yayınlardan bahsedilmektedir. Bu alanda makalenin benzer konuda yapılan diğer çalışmalardan farkı ve katkısı vurgulanmaktadır. Yöntem bölümünde kaynak taraması yöntemi kullanılmakta, başka bir bölüme geçilmektedir. Bu bölüm de Antik Çağ coğrafyası, o dönemde mevcut olan üç geleneğe bağlı olarak açıklanmaktadır. Sonuç bölümünde Antik çağ coğrafyasının genel özellikleri verilmektedir.

İlgili Kaynaklar

Bu çalışma coğrafyanın tarihi ve felsefesiyle ilgili olduğundan, varlığını bu konuda da önce yapılmış, özellikle İngilizce yayınlanan kitap ve makale boyutunda eserlere borçludur. Bu konuda akla ilk gelen Richard Hartshorne'dir. Onun, *Nature of Geography* (1939) ve *Perspective on Nature of Geography* (1959) adlı eserleri coğrafyanın doğası ve tarihini ele alan önemli bir eserler konumundadır. Ancak burada antik dönemden çok, 1950'li yıllar esas alınmaktadır. Bunun yanında başka önemli eserler de vardır. Bunları; “*A Hundred Years of Geography*, (Freeman, 1962), *All Possible World, A History of Geographical Ideas*, (James, 1972), *On Geography* (Stoddart, 1986), , *The Place of Geography* Unwin, 1992, *Geography and Geographers, Anglo-American Human Geography since 1945* Jhonston,1983, *Geography, History and Concepts* Holt-Jensen, 1999, *Geographic Thought, A Critical Introduction* Cresswell, 2013 şeklinde sıralamak mümkündür. Bu kitaplarda Freeman, 1962, Jhonston, 1983, Stoddart, 1983 hariç konu kısmen veya geniş bir şekilde ele alınmaktadır. İlk iki eserin doğasında Antik Dönem yoktur. Ancak Stoddart (1983) geçmişe gerek yoktur düşüncesine sahiptir. Çünkü onlar bizden çok uzak, sadece bilgi veren eserlerdir. Oysa Cressweell (2013) coğrafyanın geçmişini onun hafızası olarak ele alır ve Antik Dönemden başlar. Bu dönemi erken coğrafyalar olarak niteler. “Kitap önerisini sunduğum hakemler coğrafi teorinin iki bin yılını atlamamı ve 1960'dan başlamamı önerdiler. Böyle bir şey coğrafyada hafıza eksikliğidir” şeklinde düşündüm (Cresswell, 2013, s. 14). Aynı özellik, Peet'in (1998), “*Modern Geographical Thought*” adlı eserinde de görülmektedir. O doğrudan sosyal teorilerden başlamaktadır. Livingstone (1992) ise *The Geographical Tradition* adlı eserinde Eski Çağ Dönemini doğrudan ele almamakta, kitap içinde kısa atıflar yapmaktadır.

Bu konuda Türkçe akla gelen ilk kitap, Tümertekin (1990) tarafından ele alınan eser, kısa bir geçmişten sonra daha çok Vidal de la Blache'in coğrafya tarihi ve felsefesine olan katkılarından bahseden eserdir. Özgüç ve Tümertekin'in (2000), “Coğrafya Geçmiş, Kavramlar ve Coğrafyacılar” adlı eser önemli bir katkıdır. Ancak bu esere James (1972) dâhil edilmemekte, eser çoklukla Unwin' den (1999) etkilenmektedir. Nitekim konu başlıkları arasında benzerlik dikkat çekicidir. Yine Pattison (2003) tarafından ele alınan “Coğrafyanın Dört Geleneği” ve Livingstone'nin (2018), “Coğrafyanın Kısa Bir Tarihi” adlı çalışmaları da coğrafyanın evriminde ortaya çıkan gelenekleri vermesi açısından önemlidir. Kuşkusuz konu coğrafyaya giriş ders kitaplarında da (Özçağlar, 2003; Gümüüşü, 2013; Doğanay & Doğanay, 2015) alınmıştır. Bekaroğlu ve Özdemir (2014) tarafından edit edilen, “Bir Disiplinin İç Dünyası, Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler” adlı eserde genel olarak Türk coğrafyası tartışılırken, doğrudan Yavan (2014), coğrafya biliminin tarihi ve felsefesini ele almaktadır. Coğrafyanın tarihi dört dönem halinde ele alınmakta ve her bir dönemin sosyal şartlarına bağlı olarak farklı özellikler ortaya çıkmaktadır. Bozdoğan (2022), “Coğrafya Disiplinin Tarihi” adlı eserde de konuyu yüzeysel olarak ele almaktadır.

Karakaş Özür (2015) doğrudan Strabo'nun hayatını alt başlıklarla ele almaktadır. İki yabancı makale dikkate alınarak, Strabo'nun ve coğrafyasının karakteri ortaya konulmaktadır. Çağlar ve Erhan (2023) genel hatlarıyla İlk Çağ'da coğrafyanın serüvenini anlatmaktadırlar. Burada yapılan bazı genellemelerin eldeki çalışma için önemi vardır. Bu çalışmada da İlk Çağ Coğrafyasının arka planı verilmekte ve bazı genellemeler yapılmaktadır. Bu genellemeler konunun bütünlüğü açısından önemlidir. Bu makalede sayılan kaynaklardaki gibi kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Tek bir dönem Türkçe geniş bir şekilde ele alınmakta ve ayrıca Antik Dönem

coğrafyasının arka planı ortaya çıkarılmaktadır. Bu yapılırken coğrafyanın gelişim evriminde gelecek dönemlerde tartışılan bakış açılarıyla da bağlantı kurulmaktadır.

Yöntem

Hiçbir çalışma sıfırdan başlamaz. Daha önce yapılmış ve tamamlanmış çalışmalarının sonuçlarına bakmak ihtiyacı vardır (Şimşek, 2012). Bu çalışmada kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Kaynak taramasının ise hem bir yöntem hem de bilimsel bir çalışmanın parçası olduğu bilinmektedir. Daha açık anlatımla, alanyazın (literatür) kaynakları ifade ederken, tarama kaynakların incelenmesi, özetlenmesi, analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve sonuçta senteze varılması demektir (Şimşek, 2012). Başka bir anlatımla, alan yazın veya literatür taraması “araştırma problemine bağlı olarak erişime açık tüm yayınlara ulaşıp bu kaynakların problemle ilişkisine göre araştırma içindeki yerini alır. Bunun için kaynaklarda yer alan bilgiler, problemin çözümüne yönelik olarak yeniden değerlendirilir, seçilir ve araştırmacı tarafından yorumlanır” (Balcı, 2016, s. 75). Bu çalışmada daha çok coğrafyanın tarihi konusunda yazılan İngilizce ders kitapları ve makaleler esas alınmıştır. Kuşkusuz Türkçe kaynaklarından da yararlanılmıştır. Bunlar daha çok coğrafyaya giriş adlı eserler ile bilim tarihi eserleri olmuştur. Çeşitli veri tabanlarında (Jstore, YÖK akademi gibi) taramalar da yapılmıştır.

Antik Dönem: Erken Coğrafyalar

Dönemde üç gelenek etkili olmuştur. Bunlar; topoğrafik gelenek, matematik-astronomik gelenek ve teolojik gelenektir. Topoğrafik gelenekte yeryüzü ve üzerinde yaşayan insanlar tasvir edilmektedir. Başka bir anlatımla yeryüzünün doğal özellikleri, insanlar ve insanların kültürleri tasvir edilmiştir. Bu bilgiler insanların çeşitli amaçlarla (ticaret, fetih gibi) seyahat etmesinden elde edilmiştir. Örnek olarak Doğu Akdeniz’de ticaretin gelişmiş olması, farklı kültürlerin karşılaşmasına neden olmuştur. Matematik ve astronomik gelenek, yeryüzünün çeşitli kısımlarının ölçümü ile ilgilidir. Dünyanın şekli, boyutları, haritalanması ele alınmaktadır. Teolojik gelenekte yeryüzünün ve üzerinde yaşayan insanların yaratılış amacı Yüce yaratıcının varlığına bağlı olarak açıklanmaktadır. Kuşkusuz bu varlığa inanmayanlar da vardı. Herodot topoğrafik gelenekle ilgilidir.

Topografik Gelenek

Topografik gelenek Hekatus’ la başladı. Hekatus Periodos ges yani yeryüzünün tasviri anlamına gelen eseri yazdı. Yeni bir coğrafya yaptığını düşünen yazarın eseri iki bölümünden oluşuyordu. Bunlardan biri Avrupa ile ilgiliydi. Diğerleri Asya ve Afrika’yı (Libya) anlatıyordu. Hekatus, Asya ve Avrupa ayrımını bugünkü gibi Karadeniz, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını kullanarak yaptı. Teorist olmayan Hekatus, evrenin muammasını çözmek istiyorsak, çevremizde olup bitenlerin bir değerlendirmesini yapmamız ve dünya hakkında biriken bilgiyi kullanılabilir bir biçimde bir araya getirmemiz gerekir diye düşünüyordu (James, 1972). Bu kavrayış bölgesel olana işaret ediyordu. Ancak Milet’teki düşünürlerin görüşü farklıydı. Böylece bugün dahi tartışılan, coğrafya idiografik (yerlerin tekliği, belirli özelliklerin tasvir edilmesi) mi yoksa nomotetik (kural koyan) mı olmalıdır düşüncesi ortaya çıkıyordu (James, 1972).

Herodot (MÖ. 485-425).

Bodrumlu o zamanki adı ile Halikarnassos’lu olan Herodot, 9 ciltlik Herodot Tarihini yazmıştır. Bu kitabın ana teması Yunan ve Pers savaşlarının kökeni ve açıklanmasıdır. Yunan-Pers savaşlarının çoğu Anadolu şehirleri çevresinde geçmiştir. Bu nedenle eser Anadolu’nun tarihi coğrafyası bakımından da önemlidir. Herodot, Çiçero tarafından tarihin babası olarak nitelenmekte, tarih yanında beşerî coğrafyacı olarak da geçmektedir (Doğanay ve Doğanay, 2015). Bilinen dünyanın tasvirlerini kendi gözlemleri, edebi çalışmalar, sözlü anlatım ve mevcut yazıtlara göre yapmıştır. Zengin bir ailenin çocuğu olan Herodot, MÖ. 5. yüzyılın ortalarına kadar memleketi dışında sürgün yaşar. MÖ. 450 tarihinde memleketine döner ve eserini yazmak için seyahat etmeye

başlar. Seyahat sürecinde Akdeniz'in tamamı, Mısır, Arap Yarımadası, Fenike, Babil, Anadolu ve Karadeniz'in tamamını gezer. Bu gezileri MÖ. 430 tarihinde son bulur (Aslan, 2000). O, iki amacının olduğunu ifade etmektedir. Bunlar; Avrupa ve Asya toplumlarının başarılarını kaydetmek ve insanlar arasındaki çatışmaların nedenlerini ortaya koymaktır (Unwin, 1992). Herodot, tarihi olayları açıklarken coğrafi arka plana önem verir. Çünkü coğrafya tarihsel olaylara anlam veren ortamı sağlıyordu. Ona göre bütün tarihi olaylar coğrafi olarak ele alınmalı, coğrafya da tarihi açıdan değerlendirilmelidir. Coğrafya insan eylemi ile yapılmış tarihten başka bir şey değildir görüşü ona aittir. Aynı görüşü daha sonra Recluse de ifade etmektedir: "Coğrafya zaman içinde tarihten başka bir şey değildir, aynı şekilde tarih de zaman içinde coğrafyadan başka bir şey değildir" (Özgüç & Tümer, 2000, s. 186). Yine Kant ve Ritter de coğrafya ve tarih birlikteliğine vurgu yapmışlardır. Warf'ın (1997) coğrafya öğrenmeyi kolaylaştıracak beş ilkesinden biri de tarih ve coğrafyanın birlikteliğidir¹. Herodot geçmiş coğrafyaların yeniden ortaya çıkışı veya coğrafi değişimlerin izlerinin sürülmesi anlamında tarihi coğrafya olarak tarif edilebilecek konularda mükemmel bilgiler vermiştir. Yunanlılara yabancı olan kültürler hakkında bilgi veriş, etnografyanın babası olarak da anılmasına neden olmuştur (James, 1972).

Nil nehri Antik coğrafyanın arka planında önemli bir yer tutar. "Mısır, Nil'in armağanı" (Freeman, 1996, s. 24) diyen Herodot; böylece nedensellik (sebeup-sonuç), ilişki kurma ilkesinin en güzel örneğini vermiştir (Özçağlar, 2003). Bu özellik onun çevreci determinist (gerekirci) olduğunun bir işareti de sayılmalıdır. Herodot, doğa veya fiziksel çevre, kültürü belirler düşüncesine sahipti. Persler kendi doğal alanlarında gelişme imkânı bulmuştu. Oysa Yunan karası onlar için doğal değildi. Nitekim o, İranlılar (Persler) ve Yunanlılar arasındaki savaşı, Yunanlıların kazanmasını, Perslerin doğal alanlarından uzaklaşmasına bağlamıştır (Cresswell, 2013). Herodot yeryüzünde fiziki süreçlerin işleyişinin de farkındadır. Nil Vadisinin Etiyopya'dan gelen alüvyonlarla oluştuğunu ifade etmiştir. Nil Deltasını tarihi coğrafya açısından incelemiş, deltanın Nil'in alüvyonları ile oluştuğu ile ilgili açıklama yapmıştır. O, Nil'deki taşkınlarının sebebi olarak Etiyopya'da kar erimelerini kabul etmemiştir. Nil aynı zamanda Afrika ile Asya kıtası arasında sınır teşkil ediyordu (James, 1972). Herodot, Nil taşkınlarının sebep olduğu toplumsal sorunlarla da ilgilendi (Doğanay & Doğanay, 2015). Dünyanın çevresinin büyük bir okyanus tarafından çevrili olduğunu düşündü (James, 1972).

Strabo (MÖ 64-MS 20).

Tasviri (korolojik veya korografik) gelenek Herodot'tan sonra Roma Döneminde Strabo tarafından temsil edilir. Yeryüzünde yerden yere olan farklılıkların çalışılması anlamına gelen bu gelenek ilk kez Hekatüs tarafından kullanıldı, ancak Strabo tarafından sisteme edildi. Kuşkusuz o tasvir yanında yerler arasındaki ilişkiyle de ilgilenmişti. Şehir coğrafyasının ve alan incelemeleri geleneğinin (bölgesel gelenek) Strabo ile başladığı ifade edilir (Pattison, 2003; Aliğaoglu & Uğur, 2021). Pontus krallarının emrinde önemli mevkilerde çalışan Amasyalı soylu bir ailenin çocuğu olan Strabo, bu nedenle birçok alana seyahat etme fırsatı bulmuştu. Ancak bu alanlar da günün koşullarında fazla geniş değildi. Doğuda Ermenistan ile batıda İtalya arasında güneyde ise Mısır'a kadar seyahat etmişti, Karadeniz'de dolaşmıştı. İskenderiye'de de bulunmuş; beş yıl burada kalarak yazacağı eser için bilgi toplamıştır. Tarihçi olan Strabo'nun 47 ciltlik eseri (Tarihi Hatıralar-Historika Hypomnemata) günümüze kadar ulaşmış olsaydı coğrafyacı değil, tarihçi sayılacaktı. Coğrafyacı sayılmasında başka katkıların da günümüze kadar gelmemesinin de rolü vardı. Bu nedenle 17 ciltlik coğrafyasıyla ön plana çıktı. Coğrafya daha çok kendinden öncekilerden istifade edilerek yazılmıştı. Eser daha çok belirli yerlerin kültürel özelliklerinin kaydedilmesi ile ilgiliydi (Sihler, 1923). Bu ciltlerden ilk ikisi giriş niteliğine sahipti. Bu bölümler genel coğrafya tarzında yazılmıştı. Bu bölümlerde kendinden önceki Homer ve Batlamyus gibi düşünürlerden de bahsetmektedir. Bu durum diğer düşünürler hakkındaki bilgilerin günümüze kadar gelmesini mümkün kılmaktadır. Sekiz cilt Avrupa, altı cilt Asya, bir cilt ise Afrika'ya aitti. "Eserin 12, 13 ve

¹ Bu konuda bakınız; Kaya, 2008.

14. ciltleri, Kafkasya, Ermenistan ve Kıbrıs da dâhil Anadolu ile ilgili olup, Anadolu'nun tarihi, coğrafyası, arkeolojisi ve tektonizması açısından önemlidir" (Özçağlar, 2003; Şengör, 2019). O genel coğrafya tarzındaki bilgileri yerel çalışmalarını açıklarken de kullanmıştır.

Cresswell (2013) Strabo'yu yaşanan yerlerin coğrafyacısı, kültürel coğrafyacı olarak niteler. "İlk kez coğrafya biliminin o tarihlerdeki durumu hakkında tam ve doyurucu bakış açısı getirmiştir". Yine "şimdi araştırılmasını önerdiğim coğrafya bilimi, diğer bilimler kadar felsefecilerin ilgisine layıktır" (Unwin, 1992, s. 51) diyordu. Açık bir şekilde olmasa da coğrafyayı tarif etmiştir. Buna göre coğrafya, "toplumsal yaşam ve yönetme sanatı açısından taşıdığı sınırsız öneme ek olarak, kara ve okyanuslarda yaşayanlar, bitki örtüsü, dünyanın çeşitli kesimlerinin özellikleri ve ürünleri konusunda bize bilgi veren" (Özgüç & Tümertekin, 2000, s. 36; Cresswell, 2013, s. 2) bir bilimdir. Ülkelerin özelliklerini ortaya koyarken matematik (astronomi ve geometri) bilginin gerekli olduğunu düşünüyordu. Bu onun Hipparchus ve Posidonius'tan etkilendiğini gösterir. Yine ansiklopedik bilginin gerekli olduğunu düşünmektedir. Onun için coğrafi olayları açıklamada geçmiş, bugün kadar önemliydi.

Strabo da dönemde olduğu gibi nerede sorusuna cevap aramış, fakat niçin sorusunu ihmal etmiştir (James, 1972). Örnek olarak beşerî hayatın 12° 30^l kuzey enleminden sonra güneye doğru mevcut olmadığını düşünüyordu. Oysa bu durum yanlıştı. Aynı yanlışı, Batlamyus ve Pliny de yapmıştı. Karadeniz'in 400 mil kuzeyinden sonra soğuk hava nedeniyle yerleşmeye uygun olmadığını ifade ediyordu. Nil onun da dikkatini çekmişti. Nil'deki taşkınların sebebini Etiyopya'daki kuvvetli yaz sağanaklarına bağlı olarak açıklıyordu (James, 1972). Çevre hakkında görüşleri bunla da sınırlı değildi.

Şengör (2019) onu doğa bilimci olarak tanımlar. Strabo, şimdiki moda deyimle, "yer sistemi bilimcisidir". Onu tektonik dalının kurucuları arasında saymak yanlış olmaz. Onun Asya ve Anadolu tektoniği hakkında bilgileri Homboldt ve Carl Ritter bile kullanmıştı. Dağ oluşumunu volkanizma ve depremlere bağlamaktadır. Jeolojide yüksek yerdeki ova anlamına gelen yayla (plato) kavramını ilk kez o kullandı. Strabo bunlara dağ ovaları anlamına gelen oropedia demiştir. Kula volkan alanlarını sönmüş volkanizma ile ilgili olduğunu düşünmüş, bu alanı "yanık ülke (katakekaumene)" olarak adlandırmıştır. Ancak volkanların, yerin altında sıkışıp kalan ve yüzey rüzgârları tarafından harekete geçirilen rüzgârlardan kaynaklandığı düşünüyordu (Thrower, 1964). Denizli traverten taraçalarının dünyanın içinden yükselen ısı ile ilgili olduğunu söylemiştir (Şengül, 2019). Bu tür oluşumlar yüzeye çıkan sulardaki eriyiklerin çökmesine bağlıydı. Strabo akarsularla da ilgilendi. Akarsularda menderes oluşumunu, eğimin azalmasına bağlı olarak yükünü çökelten akarsuların yatağını değiştirmesine bağladı (Thrower, 1964). Deniz ve karalar arasındaki ilişkileri de merak etmişti. Midye ve tuzlu suların yüzlerce mil kara içinde mevcudiyeti dikkatini çekmişti. Bu durumu kara ve denizlerin geçmişteki konumuna bağlamıştı (Cresswell, 2013). Yine deniz dalgalarının aşınmaya olan etkisinin farkındaydı. İklim konusunda da tespitleri vardı. Bilinenin aksine sıcak kuşağın kısmen yerleşmeye elverişli olduğunu düşünüyordu. Yüksek alanlar ile alçak alanlara göre daha az sıcak olacaktı. Güneş kuşağında sıcaklıkların yüzey şekillerine göre değişebileceğini düşündü (Ward, 1906).

Strabo'nun coğrafyası faydacı, yani siyasaldı. Strabo daha çok özel okuyucular yani yöneticiler ve askerler için yazmıştı. Yeni alanlar keşfetmek, keşfedilen alanları elde tutmak için coğrafi bilgi gerekliydi. Bu nedenle Strabo'nun coğrafyası yönetici el kitabı olarak bilinmektedir. Ancak Dönemindeki yöneticilerin bu eserden haberleri yoktu (James, 1972, Unwin, 1992). Bu tür düşünce tarzı, yani coğrafi bilginin yararlılığı, daha sonra jeopolitik alanında da kullanılacaktı (Cresswell, 2013).

Matematik ve Astronomik Gelenek

Matematik geleneğe yeryüzünün ölçülmesi ve astronomi ön plana çıkmaktadır. Bu geleneğe Eratosthenes ve Batlamyus'a daha çok vurgu yapılmaktadır. Ancak bundan önce de

çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örnek olarak Tales, güneş sistemini incelemiş, ölçümler yapmış ve güneş tutulmasının nedenlerini doğru olarak açıklamıştı. Herodot, Tales'in bu konuda uzman olduğunu ve Medler ile Lidyalılar arasındaki savaşta güneşin tutulacağını önceden tahmin ettiğini ifade etmiştir. Bu tutulmanın nedeni ayın dünya ile güneş arasına girmesiydi. Pisagor, dünyanın bir ateş etrafında diğer gök cisimleriyle birlikte döndüğünü ve dünyanın ve gök cisimlerinin yuvarlak olabileceğini ileri sürmüştü. Antik Dönemde yaşayan insanların çoğu dünyanın düz olduğuna inanıyordu. Fakat az sayıda Yunan düşünür simetriyi mükemmelliğin niteliklerinden biri olduğunu kabul etti. En simetrik şekil ise küreydi. Bu küre insanın evi olarak mükemmel bir şekilde yaratılmıştı. Dünyanın yuvarlaklığı esas olarak Platon tarafından ortaya koyulmuştu. Platon tüm denizden gelim çıkarımını mükemmel bir şekilde kullanıyordu. İnsanın yeryüzünü değiştiren bir ajan olduğu fikri de Platon'a aitti (James, 1972; Unwin, 1992; Özgüç & Tümertekin, 2000).

Kuşkusuz Aneksimander (Milet-Balat) de bu gelenek içinde önemlidir. Yüksekliği ve çapı arasındaki oran 1/3 olan ve boşlukta duran davul şeklinde bir dünyanın var olduğunu düşünmüştür. Coğrafya adlı eserinde ilk gözleme dayanan Pinaks adlı haritayı çizmiştir. Bu harita dairesel olup, Akdeniz dünyayı iki eşit parçaya ayırmaktadır. Dünya'nın bir yüzünde Güney Avrupa, Kuzey Afrika ve Güneybatı Asya bulunmaktadır (Şengül, 2019).

Eratosthenes (MÖ 275-294)

Eratosthenes ilk kez coğrafya kavramını kullanması nedeniyle coğrafyanın babası olarak kabul edilir. Libya (Sirene-Cyrene-Krene) doğumludur. Çok yönlü birisi olan Eratosthenes (MÖ 275-194), dilbilimi, felsefe, retorik ve matematik eğitimi almıştı. O da diğer coğrafyacılar gibi İskenderiye'de bulundu. MÖ. 244 yılında İskenderiye Kütüphanesinin yöneticisi öldükten sonra Mısır kralının daveti üzerine bu kütüphanede şef kütüphaneci olarak ölümüne (MÖ 192) kadar çalıştı. Onun ünü coğrafya kavramını yeryüzünün tasviri olarak (Geo yer, graphe tasvir) ilk kez kullanması yanında, dünyanın çevresini ilk kez doğru olarak ölçmesiyle ilgiliydi (James, 1972; Unwin, 1992). Eratosthenes bunu kuzeyde İskenderiye ve güneyde Siyene (Asvan) arasında güneş ışınlarının geliş açısında meydana gelen değişikliklerle ortaya koymuştur. Yazar tarafından ortaya konulan bu metod sonradan başka düşünürler tarafından da kullanılmıştır (Bilgin, 1983). Dünya ile güneş arasındaki mesafeyi de gerçeğe yakın, 92 milyon mil (gerçek 93 milyon mil) ölçtü (Yıldırım, 2012). Onun Geographica adlı üç ciltlik eseri günümüze kadar gelmediyse de Strabo ve Batlamyus'un kullandığı ana eser olmuştur. Bu eserde koordinat (enlem ve boylam) sistemini de kullandı (Unwin, 1992).

Eratosthenes beş iklimik bölge tespit etti ve bunların sınırlarını ortaya koydu. Buna göre sıcak kuşak ekvatorun 24 derece kuzey ve güneyinde kalıyordu. Bunlar ılıman kuşaklar takip ediyordu. İki kutupta soğuk kuşaklar bulunuyordu (Dikshit, 2011).

Eratosthenes'ten sonra Hipparkus İskenderiye Kütüphanesinde çalışmaya başladı. Onun başlıca katkısı yeryüzünde hayali çizgiler olan koordinat sistemini geliştirmesi, yerküreyi düzlem üzerinde göstermek için projeksiyonlar geliştirmesidir. Ancak bu projeksiyonlar vasıtasıyla bütün küre gösterilmiyordu. Yine "Hipparkus, Babillilerin daha önce uyguladığı dairenin 360 dereceye ayrılmasını Yunanlılara öğretti (Bilgin, 1983: 15).

Eratosthenes, Hint ve Atlas okyanuslarındaki gelgit olayında yaşanan benzerlikten yola çıkarak, bu okyanusların birleşik olduğunu ve Afrika, Asya ve Avrupa'nın birer ada olduğunu ifade etmiştir. Afrika'nın güneyinden dolaşarak Hindistan'a gidilebileceğini ifade etmiş, böylece Atlantik ötesinde yeni bir kıtanın varlığından söz eden ilk kişi olmuştur (Gürel, 2001; Yıldırım, 2012).

Batlamyus (Ulm Ptolemy-MS 90-168)

Milattan sonra ikinci yüzyılda yaşayan Batlamyus'la (Claudios Ptolemaios-MS 90-168) birlikte Antik Dönem Yunan coğrafyası son bulur. Astronom, matematikçi, astrolog ve coğrafyacı

olan Batlamyüs matematik geleneğin önemli temsilcisidir. Pattison mekânsal geleneği Batlamyüs'a kadar geriye götürür. Batlamyüs'a göre, coğrafya, dünyanın bütünü ile ilgili olduğu için matematik bilimler coğrafyanın merkezinde yer alır. Dünyanın bir parçasını tasvir eden korografyaya gerek yoktu (Unwin, 1992). Batlamyüs'a göre, coğrafya bu bütün içinde genel özelliklerin yapısı, konumu, orantısı ve meydana gelişini tasvir eder, dolayısıyla sayısaldır. Coğrafyacılar yeryüzünün doğru bir haritasını çıkarmak için yoğunlaşmalıdır. Ona göre coğrafya doğal süreçler ile ortaya çıkan izlerin yerlerinin belirlenmesi ve haritalanmasıdır. Batlamyüs, coğrafya başka bilimlerin (astronomi, matematik) altında değil tek başına ayrı bir bilim olması gerektiğini düşünen ilk Antik Çağ coğrafyacısıdır (Özgüç ve Tümertekin, 2000). Konik projeksiyonu bulması, harita yapımını kolaylaştırmış, buna bağlı olarak kartografyanın babası olarak nitelenmiştir. Hayatı hakkında bilinenler sadece İskenderiye kütüphanesinde çalıştığı MS 127-150 yılları arası dönemle sınırlıdır. Asıl adı Mathematica olan Batıda Latince Almagest, Arap dünyasında Kitap Al Macisti (Büyük Gök Sistematiği-Meghale Syntaksis) adıyla bilinen klasik astronomi ansiklopedisi yıllarca gök cisimlerinin hareketi ile ilgili başvuru kaynağı olmuştur. Batlamyüs evrenin düzeni konusunda Aristo ile aynı görüşü paylaşıyordu: yerküre evrenin merkezinde bulunuyor, diğer gök cisimleri ise dairesel olarak onun çevresinde dönüyorlardı. Oysa bu hareketin elips şeklinde olduğu daha sonra kanıtlandı. O Hipparkus tarafından ortaya konulan enlem ve boylamları benimsedi. Bu durum onun yerlerin kesin lokasyonunu belirlemede kolaylık sağladı. Batlamyüs, ekvatorun uzaklaştıkça sıcaklıkta meydana gelen azalma anlamına gelen enlem etmeninin farkına da varmıştı. Çünkü aynı enlemlerde aynı bitki örtüsü yetişiyor ve hayvanlar yaşıyordu. Bitki örtüsünü ve hayvanlarını bildiği yerlerin konumlarını kesin bir şekilde ortaya koyuyordu (Unwin, 1992; Özgüç & Tümertekin, 2000).

Batlamyüs'un çalışmaları Strabo'nun çalışmalarından farklıydı. Onun coğrafyayı ele alış tarzı tamamen ilmi ve objektifti (Bilgin, 1983). Geographike Huphegesis yani coğrafyanın rehberi adlı sekiz ciltlik eser, tasvirinden çok yerlerinin enlem boylamını ortaya koyuyordu. Daha doğrusu eser Dünya Atlası niteliğindedir. Bu eserin birinci cildinde kartografya ilkelerine ait teoriler vardı. Ayrıca model kürelerin hazırlanışı ve harita projeksiyon (konik projeksiyon) tekniğini anlatıyordu (Bilgin, 1983). İkinci ciltten yedinci cilde kadar yerlerin enlem ve boylamı üzerinde duruluyordu. Sekizinci cilt haritalardan oluşmaktaydı. Batlamyüs bu ciltte konik projeksiyon çiziminde geometrik ilkeleri anlatıyor ve daha iyi bir paralel ve meridyen ağının çizilebileceğini ifade ediyordu (Bilgin, 1983). Haritalarında yanlışlıklar vardı. Çünkü o Eratosthenes'in dünyanın çevresiyle ilgili gerçeğe yakın ölçümlerinden çok, Posidonius'un ölçümlerini esas almıştı. Dolayısıyla Batlamyüs'un kullandığı kürenin çevresi 11, 340 km daha kısaydı. Böylece doğruya doğru gidildikçe haritalarındaki bozulmalar artıyordu. Buna bağlı olarak Dünya daha küçüktü ve Asya'nın doğu kıyıları Avrupa'nın batı kıyılarına çok yakınmış gibi görünüyordu (Yıldırım, 2012; Şengül, 2019). Bu durum onun haritasını kullanan Kolomb'da Asya'nın Avrupa'ya yakın olması fikrini uyandırmış, yanıltmıştı. Haritalarında Dekkan Yarımadası yok denecek kadar küçük, Seylan ise çok büyük gösterilmişti (Bilgin, 1983). Yine Hint Oyanusu'nun güneyinde büyük bir kara parçasının (terra australis incognita) olduğunu gösteriyordu. Bu yanlış, Arap coğrafyacıları, 13. yüzyıl haritacıları ve 16. yüzyılda Merkator tarafından kısmen düzeltilmiş olmasına karşın (Bilgin, 1983), 18. yüzyıla, kaptan Cook'a kadar aynı kalacaktı (James, 1972). Batlamyüs o zamanda yaygın olarak kabul edilen bir görüş olan ekvatora yakın olan kısımların yüksek sıcaklık nedeniyle yerleşmeye uygun olmadığı görüşünü benimsiyordu.

Erken coğrafyalar Avrupa'da 15. ve 16. yüzyıla kadar en ciddi coğrafi bilgileri üretti. Yapılan seyahatlerle bilinen dünyanın alanı da genişledi. Nitekim Büyük İskender Yunanistan'dan Hindistan'a kadar olan alanları fethetmişti. Bu konuda en önemli eserler Strabo ve Batlamyüs tarafından verilmişti. Varen'in "Genel Coğrafyası" da bu iki coğrafyacından etkilenmişti. Strabo'nun coğrafyası 15. yüzyılda tekrar yayımlandı. Batlamyüs'un Atlası günümüzde de önemli görülmektedir. Bu eser 2009 yılında tekrar yayımlandı. Orta Çağ bütün şartlar yanında coğrafya

bakımından verimsiz, karanlık bir dönemdi. Bu dönem Arap ve Çinli düşünürler tarafından temsil edildi. Arap coğrafyacılar kendi gözlemleri yanında Batlamyus'tan da etkilenmişlerdi.

Teolojik Gelenek

Teolojik yaklaşımın esası yeryüzünün kökeni ve insanın yeryüzünde var oluşunun nedenini açıklamaktır. Bunlar daha çok metafizik açıklamalardır. Dünya bir güç tarafından amaçlı olarak yaratılmıştır ve bir düzeni vardır. Çevre ve insan arasında ilişki çift yönlüdür. Çevre insan üzerinde etkilidir, insan da çevreyi değiştirecek güce sahiptir. Yerküre küreseldir ve evrenin merkezinde yer alır. Tales'e göre su, dünyayı oluşturan temel elemandır. Su, katı, sıvı ve gaz halinde olabilir. Su canlılar için önemlidir, sperm bile nemden oluşuyordu. Yine dünya su üstünde yüzüyordu. Kısacası suyun olmadığı yerde hayat yoktu (Tekeli vd., 2015; Ural, 2016). Empedokles'e (MÖ 490-430) göre, su, hava, ateş ve toprak dünyadaki temel maddeleri oluşturur. Evren bu dört maddenin birleşiminden meydana gelmişti. Dört madde teorisine göre, bu maddeler sevgi ile birbirine bağlanmakta ve nefret (çatışma) ile ayrılmaktadır. Üstünlük sevgideydi. "Fakat hareket ve değişiklik için nefrete ihtiyaç vardı. Teorinin arka planında sevgi-nefret, kurak-nemli, sıcak soğuk gibi karşıtlıklar vardı. Bu karşıtlıkları insan vücudunda da görmek mümkündü. Dünya bu iki kuvvetin çatışmasından rastlantı sonucu meydana geldi" (Glacken, 1967; Yıldırım, 2012, s. 23). Aristo bu dört elemana eteri de ekler. Doğa her birinde yasaca farklı iki bölgeden oluşur. Bunlar gökyüzü dünyası ve yeryüzü dünyasıdır. Gökyüzündeki cisimler eterden oluşmakta ve dairevi biçimde hareket etmektedir. Yeryüzü dünyası ise su, hava, güneş ve topraktan oluşmaktadır. Ayın altındaki dört eleman bozulurken, Ayın ötesindeki elamanlar bozulmamaktadır. Küresel düzenin içinde insanın yeri mitolojik olarak ele alınıyordu. Böylece planlanmış dünyanın Yüce gücün müdahalesine maruz kalacağı fikri teoloji Atina'da ortaya çıkmıştır. Ancak bu fikrin ipuçları eski Mısır, Fırat ve Dicle havzasında yaşayan halklarda da görülmektedir. Sokrat, Ksenofon, Platon, Aristo bu doktrinin öncüleridir. "Sokrat yüce gücün planını fizyolojide, kozmik düzende ve yeryüzünün uygun olan çevresel özelliklerinde gördü. Plato'ya göre, Tanrı iyiydi. O her şeyi tasarladı ve bunlar da iyiydi, hiçbir şey kusurlu değildi. Aristo yaratıcı gücü kabul etmedi. O doğayı kendi iç mantıksal varlığı ile açıklar. Doğa amaçlı olarak davranır, ancak bu davranış bilinçsizdir. Sokratı etkileyen Zeno, doğanın insan yararına eksiksiz olarak yaratıldığını ifade etti" (Unwin, 1992, s. 50; James, 1972; Unwin, 1992; Özgüç & Tümertekin, 2000).

Sonuç

Coğrafya insan (toplum) ve mekân (çevre) etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Coğrafya Üst Varlığın kontrolünde doğal güçlerin işleyişiyle ortaya çıkan doğal ortama insanın müdahalesiyle şekillenen yeryüzünün veya mekânın incelenmesidir. Coğrafya, farklı anlamları olan bir bilimdir. Bu durum onu tanımlayanlardan kaynaklandığı gibi, coğrafyanın içinde bulunduğu toplumsal özelliklerden de kaynaklanır. Bu toplumsal özellikler de zamanla değişmiştir. Antik Dönemin toplumsal özellikleri ve içinde bulunduğu durum farklıdır. Bu farklıklar ya da düşünceler sonraki dönemleri de etkilemiştir. Coğrafyanın geçmişi eskidir. İnsanın varlığı ile ortaya çıkmıştır. Ancak coğrafi düşüncüyü Antik Dönemden başlatmak gerekmektedir. Bu çalışmada coğrafya biliminin gelişme evriminin önemli bir parçası olan Antik Dönem Coğrafyasının arka planı ve özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu özellikleri coğrafya biliminin erken dönem hafızası olarak kabul etmek gerekir.

Genel olarak bakıldığında Antik Dönemin farklı özellikleri vardır. Bunların başında coğrafyanın bir Yunan bilimi olması gelir. Coğrafi çalışmalar ilk kez eski Yunanlılar tarafından yapılmıştır. Bu durum 16. yüzyıla kadar devam edecektir. Romalılar ülkeleri büyük olduğundan bilimden çok yönetim, hukuk ve askeri faaliyetlerle meşgul olmuşlardı. Zaten coğrafya bilim dalının gelişiminde Avrupalı olma özelliği, Orta Çağ hariç, Klasik Dönem, Modern ve Çağdaş Dönemde de devam etmiştir. Anglo-Amerikalıların da Avrupa kökenli olduğu bilinmektedir. Coğrafya bu dönemde faydacılık gözetilerek yapılmıştır. Bu faydacılık daha sonraki dönemlerde özellikle keşifler çağında belirgin olarak ortaya çıkacaktır. Evren Dünya merkezlidir. Evrende

simetrik bir düzen vardır anlayışı hâkimdir. Dünya da buna bağlı olarak simetrik ve küreseldir. Antik coğrafya küçük bir alanda, bilinen dünyanın geniş olmaması nedeniyle, Akdeniz çevresinde yapılmaktadır. Bu alan İskenderiye şehri, İskenderiye kütüphanesi ile önemlidir. Çünkü birçok bilim adamı (Hipparkus, Eratosthenes, Batlamyus) burada görev yapmış, İskenderiye okulu oluşmuştur. Coğrafya bilimi adını bu şehirde almış, bağımsız bir bilim olma konusunda ilk açıklama da burada yapılmıştır. Bilim merkezi olmak, çok sayıda esere sahip olmak gibi bir işleve sahip kütüphane (veya müze) gelecekte coğrafyanın gelişimine kısmen de olsa katkı sağlayacaktır. Antik coğrafyada Milet (Balat) ve Sirene (Cyrene-Krene) de önemli yerleşmelerdir. Milet İyonya okulunun (Tales, Aneksimander) kurulduğu yerdir. Önemli düşünürlerin daha çok Anadolu'dan çıkması (Amasya, Bodrum, İznik, Milet (Balat) gibi), coğrafya Anadolu'da yapıldı fikrini akla getirmiyor değil. Yine Milet Okulu bilimsel çalışmaların merkezi konumundadır. Zenginler ve tacirler vasıtasıyla bilgiler burada toplanmış ve değerlendirilmiştir. Coğrafya, yeryüzündeki yerlerin konumu ve yerler arasındaki ilişkileri temel alan bilim olarak görülmektedir. Antik Dönemde her ne kadar bazıları coğrafyacı olarak nitelense de coğrafya, coğrafyacı olmayan tarihçi, felsefeci, matematikçi tarafından yapılmıştır. Bu durum yakın zamanlara kadar coğrafyanın önemli bir özelliği olmayı sürdürmüştür. Coğrafya ilk kez kavram olarak bu dönemde kullanılmıştır. Coğrafyanın kendi başına ayrı bilim olması gerektiği yine bu dönemde vurgulanmıştır. Dönemde coğrafya ve tarih birlikteliğine de vurgu yapılmaktadır. Kuşkusuz başka ilkler de vardır. İlk haritalar, ilk tasvirler ve ilk açıklamalar bunlar arasındadır. İlk tasvirler Miletli Hekatus tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla daha sonra bölgesel yaklaşım olarak ifade edilecek korolojik bakış açısı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Herodot ve Strabo bu yaklaşımda önemli bir konuma sahiptirler. Kavram zamanla Varen ve Kant tarafından da kullanılacaktır. Yine ilk kartografik katkı Miletli Aneksimander tarafından yapılmıştır. Hipparkus, Tales, Plato, Pisagor ve Batlamyus matematik geleneğiyle ilgili olanlardır. Bu katkılar coğrafyanın dört geleneğinden biri olan mekânsal geleneğin başlangıcı sayılmaktadır. Antik dönemde coğrafik katkı yapanların sayısı fazla değildir. Daha doğrusu Holt-Jensen (1999) dönemi dört kişi ile açıklar. Bunlar Herodot, Eratosthenes, Batlamyus ve Strabodur. Antik Dönem çalışmaları, özellikle Batlamyus, Araplarda coğrafyanın gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Dönemin kendine özgü gelenekleri vardır; bunlar topografik, matematik-astronomik ve teolojik gelenektir. Bu gelenekler yanında Antik Dönemde, günümüze yakın geleneklerin ipuçlarına da işaret edilmektedir. Bu gelenekler Modern Dönemde ortaya çıkan geleneklerin veya yaklaşımların (paradigmaların) kökenini oluşturur. Coğrafyanın ilk paradigması olan çevreci determinizmin geçmişi bu döneme kadar uzanır. Herodot açıklama yapanlardan biridir. Bu konuda Hipokrat çok daha ileri gitmiştir. Hava, Sular ve Yerler adlı eserde insanların fiziki ve ahlaki karakteri kendi ülkelerinin doğasına benzer demektedir. Alan incelemeleri geleneği Strabo ile başlar. Bu da bizi bölgesel yaklaşıma götürür. Teolojik açıklamalarda geçen insan çevre etkileşimi coğrafyada, bir yaklaşımı olan probabilizmi (olabilircilik) hatırlatır. Yine konu Livingstone (2018) tarafından "Kozmolojik ve Teolojik" gelenek olarak alınır. Yaratıcı bir gücün varlığı, daha sonra din ile coğrafya arasındaki ilişkilerde Ritter tarafından da kullanılacaktır. Hollandalı bazı coğrafyacılar da dini bakış açısına sahiptir. Coğrafi teoride uzun süre tartışılan idiografik ve nomotetik ikilik de bu dönemde ortaya çıkmıştır. İdiografik yaklaşım yerlerin tekliğine vurgu yaparken, nomotetik yaklaşım benzerliklerden veya ortak özelliklerden yola çıkarak kural koyucu bakış açısına sahiptir. Bu ikilik 1950'li yıllarda bölgesel bakış açısıyla mekânsal gelenekçiler arasında tartışmaya neden olmuş, bölgesel bakış açısı bu nedenle bilimsel bulunmamıştır. Böylece denilebilir ki coğrafya biliminin yöntemleri bu dönemde şekil almaya başlamıştır.

Su, eski Yunan kültürünü etkileyen önemli bir bileşen olmuştur. Yunan ana karasında suyun azlığı, Akdeniz çevresinde yeni yerleşmelerin daha çok su ile ilişkili kıyılarda kurulmasına neden olmuştur. Bu da bilinen dünyanın sınırlarını genişletmiştir. Su tek başına veya diğer elamanlarla birlikte varlığın (arkhe) nedeni olmuş, dünya suyla çevrili olduğu gibi su üzerinde yüzdüğü de düşünülmüştür. Bilinen dünyanın sınırları genişledikçe, haritalarda suyun önemi

---

azalmıştır. Alanda Nil gibi büyük bir akarsuyun varlığı erken çalışmalarda birçok düşünürün dikkatini çekmiş, Yunan dşnler onu açıklamak için çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir.

Kaynakça

- Aliağaoğlu, A. & Uğur, A. (2021). *Şehir coğrafyası* (8. Baskı). Nobel.
- Aslan, H. (2000). *Herodot Tarihi'ndeki Anadolu kentleri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler* (12. Basım). Pegem Akademi.
- Bilgin, T. (1983). *Genel kartoğrafya I* (Genişletilmiş II. Baskı). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no. 1898.
- Bozdoğan, E.A. (2022). Coğrafya disiplininin tarihi. Ramazan Sever (Ed.), *Eğitimde Coğrafya Okuryazarlığı I* içinde (s. 64-87). Pegem Akademi.
- Cresswell, T. (2013). *Geographical thought, a critical introduction*. Malden, Wiley & Blackwell.
- Çağlar, A. & Erhan, K. (2023). Coğrafyanın İlk Çağ serüveni. Ufuk Sözcü & Abdullah Türker (Ed.), *Eğitim Perspektifinden Geçmişten Günümüze Coğrafyanın Serüveni* içinde (s. 1-30), Pegem Akademi.
- Dickinson, R.E. (1969). *The makers of modern geography*. Routledge & Kegan Paul.
- Dikshit, R. D. (2011). *Geographical thought, a contextual of ideas*. PHI Learning Private Limited.
- Doğanay, H. & Doğanay, S. (2015). *Coğrafya'ya giriş* (12. Baskı). Pegem Akademi
- Freeman, T.W. (1962). *A hundred yeras of geography*. Adline Publishing Company.
- Freeman, C. (1996). *Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz uygarlıkları* (Çev: Suat Kemal Angı). Dost.
- Glacken, C. J. (1967). *Traces on Rhodian Shore*. University of Californai Press.
- Gümüşçü, O. (2013). *Coğrafya'ya davet, tarihçe, kavramlar, yapı, sistematik, kaynaklar, metot*. Yeditepe.
- Günel, O. (2001). *Doğa bilimleri tarihi*. İmge Kitabevi.
- Hartshorne, R. (1939). Nature of geography, a critical survey of current thought in the light of past. *Annals of Association of American Geographers*, 29 (3), 173-412.
- Hartshorne, R. (1959). *Perspective on the nature of geography*. Chicago: Association of American Geographers.
- Holt-Jensen, A. (1999). *Geography history & concepts* (Third Edition). Sage Publications.
- Holt-Jensen, A. (2017). *Coğrafya, tarihi, felsefesi ve kavramları*. İdil Yayıncılık.
- James, P.E. (1972). *All possible world, a history of geographical ideas*. Oddyssey Press.
- Karakaş Özür, N. (2015). Starbo'nun coğrafyası. *Coğrafya Dergisi*, 30, 79-90.
- Kaya, İ. (2008). Eleştirel düşünce, sosyal teori ve coğrafya eğitimi. Ramazan Özey & Ali Demirci (Ed.), *Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar* içinde (s.337-356). Aktif Yayınevi.
- Livingstone, D. (1992). *The geographical tradition*. Blackwell Publishing.
- Livingstone, D. (2018). Coğrafyanın kısa bir tarihi (Çev: Nuri Yavan ve Ceyda Kurtar Anlı). *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 311-317.
- Özçağlar, A. (2003). *Coğrafyaya giriş, sistematik, kavramlar, yöntemler*. Hilmi Usta Matbaacılık.
- Özgüç, N. & Tümertekin, E. (2000). *Coğrafya geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar*. Çantay Kitabevi.

- Pattison, W. (2003). Coğrafyanın dört geleneği (Çev: Yılmaz Arı). *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 119-125.
- Peet, R. (1998). *Modern geographical thought*. Bleckwell Publishing.
- Sihler, E.G. (1923). Strabo of Amaseia: his personality and his works. *The American Journal of Philology*, 44, 2, 134-144.
- Stoddart, D.R. (1986). *On geography, and its history*. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Şengör, A.M.C., (2019). *Bilgiyle sohbet, popüler bilim yazıları*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şimşek, A. (2012). Alanyazın taraması. Ali Şimşek (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 52-79). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, S., Kahya, E., Dosay, M., Demir, R., Topdemir, H.G., Unat, Y. & Aydın, A. K., (2015). *Bilim tarihine giriş* (9. Basım). Nobel.
- Thrower, N.J. W. (1964). Geomorphology in Strabo's geography. *California Geographer*, 5, 11-16
- Tümertekin, E. (1990). *Cağdaş coğrafi düşüncenin oluşumu ve Paul Vidal de la Blache*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Ward, R. Dec. (1906). Strabo on Climatology. *Science New Series*, 23, 578, 137-137.
- Warf, B. (1997). Teaching political economy and social theory in human geography. *Journal of Geography*, 96 (2), 84-90.
- Ural, Ş. (2016). *Bilim tarihi*. Çantay Kitabevi.
- Uwin, T. (1992). *The place of geography*. Longman.
- Yavan, N. (2014). Batı coğrafya geleneği üzerine. Erem Bekaroğlu ve Ali Rıza Özdemir (Ed.), *Bir Disiplinin İç Dünyası, Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler* içinde (s. 17-51). İdil Yayıncılık.
- Yıldırım, C. (2012). *Bilim tarihi*. Remzi Kitabevi.